

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

**BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM
2012 -2015**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jitka Malá

Fonematický sluch žáků 1. tříd Základní
školy Vizovice

Praha 2015

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Milan Fleischmann

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

Bachelor Combined Studies 2012 - 2015

BACHELOR THESIS

Jitka Malá

Phonemic hearing of 1st class pupils at primary
school in Vizovice

Praha 2015

The Bachelor Thesis Work Supervisor: Mgr. Milan Fleischmann

P r o h l a š u j i ,

že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu, z níž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a je uvedena v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 20. 2. 2015

Jitka Malá

Děkuji všem, kteří mi s touto prací pomáhali, zejména však panu Mgr. Milanovi Fleischmannovi, a to za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce. Dále také žákům 1. tříd základní školy ve Vizovicích, pedagogům i své rodině, která mne celou dobu podporovala.

Anotace

Bakalářské práce se zaměřuje na téma fonemického sluchu dětí, konkrétně žáků 1. tříd základní školy. Teoretická část práce přináší základní informace z oblasti lidského sluchu, řeči a z oblasti fonetiky i fonologie. Praktická část se pak zabývá realizací a vyhodnocením výzkumu soustředěného na aktuální úroveň schopností těchto dětí rozlišovat sluchem zvuky mluvené řeči.

Klíčové pojmy

fonetika, fonemický sluch, fonologie, řeč

Annotation

This essay concentrates on the topic of phonemic hearing concerning children, especially pupils in the first year at elementary schools. The theoretical part of the work brings basic information from the field referring to human hearing and, speech, as well as from the phonetics and phonology areas. The practical part deals with research realization and evaluation focused on a current level of these children's skills to distinguish sounds of spoken speech with the help of hearing.

Pivotal terms

phonetics, phonemic hearing, phonology, speech

OBSAH

ÚVOD	8
------------	---

TEORETICKÁ ČÁST

1	Řeč.....	10
1.1	Vývoj řeči.....	11
1.2	Fonetika a fonologie.....	13
2	Sluch	15
2.1	Sluchové vnímání a řeč, čtení a psaní	17
2.2	Sluchové rozlišování (diferenciace) a poruchy sluchového vnímání.....	18
2.3	Fonematický sluch	20
2.3.1	Rozvoj a nácvik fonematického sluchu	20
2.3.2	Fonematické vnímání	21
2.3.3	Fonematická analýza.....	21
2.3.4	Vyšetření fonematického sluchu.....	22
2.3.5	Terapie fonematického sluchu, dyslalie.....	27

EMPIRICKÁ ČÁST

3	Charakteristika výzkumného problému a cíle výzkumu.....	30
3.1	Cílová skupina výzkumu.....	30
3.2	Místo provedení výzkumu.....	31
3.3	Výzkumné otázky a hypotézy.....	31
4	Metodika a použité postupy	33
4.1	Náležitosti provedení testu Pavučinka.....	33
5	Přehled zjištěných výsledků.....	36
5.1	Diskuze a zhodnocení výsledků výzkumu.....	45
5.1.1	Potvrzení hypotéz.....	46
5.2	Návrhy a doporučení.....	47

ZÁVĚR	48
-------------	----

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49
---------------------------------	----

ÚVOD

Sluch je hned po zraku, nebo možná právě v kombinaci s ním, jedním z nejdůležitějších smyslů. Pro většinu savců je přirozené, že se mláďata rodí sice slepá, ale slyšící. I u čerstvě narozených dětí je kontakt se světem v rané fázi života zprostředkován z velké části sluchovými vjemy. Schopnost správně slyšet je pak základem též pro slovní formu komunikace s okolím. A představíme-li si situaci, že bychom neměli k dispozici písmo, byla by schopnost bezchybně vnímat mluvenou řeč rozhodující pro předávání všech informací a zkušeností.

Byť se děti rodí vybaveny přirozenými instinkty, kontakt s pro ně stále novým prostředím plným podnětů je zprvu náročný a je třeba ně je vhodným způsobem působit. Prostředí, kde dítě vyrůstá, by mu mělo umožňovat bezproblémový vývoj, jehož součástí je i rozvoj řeči, neboť potřeba vyjadřovat se bude člověka provázet už po celý život. A pokud dojde k narušení či omezení této schopnosti, bude to mít zcela jistě negativní vliv na tvorbu společenských vztahů a následné uplatnění v běžném i pracovním životě.

Hlavní roli v této otázce pak hraje rodina, která se na formování osobnosti jedince podílí nejvýznamněji. Jelikož je ale spousta dnešních rodin soustředěna především na otázky ekonomické a materiální, rodiče jsou zaměstnáni kariérou a mají na své potomky málo času, děti tím trpí a spolu s nimi i jejich komunikační dovednosti. Děti se tak často uzavírají do sebe a přestávají s okolím komunikovat a později též navazovat sociální styky. Proto se jako stále aktuální ukazuje i problematika fonemického sluchu coby hlavního tématu této bakalářské práce.

Formálně i obsahově je text práce rozdělen do dvou částí, přičemž teoretická část přináší základní a shrnující informace z řešené oblasti, tj. fakta týkající se problematiky řeči a jejího vývoje a s tím související poznatky z fonetiky a fonologie.

Praktická část se naopak věnuje konkrétnímu výzkumu realizovanému na vybraném vzorku žáků prvních tříd základní školy s akcentem na přístup pedagogů k dětem s narušenou komunikační schopností. Součástí výsledného zpracování získaných dat jsou též návrhy jak z komunikační úroveň zlepšit.

Hlavním cílem této práce je s využitím příslušných metod, jakou je například i aplikovaná metoda Pavučinky, získat potřebné údaje o fantazii, iniciativě a dalších nezbytných aspektech důležitých pro úspěšnou komunikaci u sledované skupiny dětí a na základě toho potom poukázat na aktuální stav schopností těchto dětí rozlišovat sluchem zvuky mluvené řeči, potažmo poukázat rovněž na důležitost snahy o zabezpečení kvalitní logopedické a fonematické péče dětem mladšího školního věku.

TEORETICKÁ ČÁST

1 ŘEČ

Řeč je artikulovaný, zvukový projev člověka, obsah jeho vědomí. Jde o specifickou schopnost člověka používat v komunikaci výrazové prostředky slovní (mluva, písmo) i mimoslovní (posunky, mimika, gesta, chování). Slovní forma řeči, kterou užívá určitá společenská skupina, se pak označována jako jazyk.

Nejdříve se vyvinula řeč mluvená, později řeč písemná (písmo). Tento vývoj probíhá i nadále. Vedle řeči mluvené a psané existuje též řeč vnitřní, což je slovní forma myšlení, jež se odehrává v mysli člověka. Mezi řečí vnitřní a jejím vnějším vyjádřením (slovem, písmem) však může být značný rozdíl.

Řeč je tvořena systémem znaků, tj. jevů, které v mysli zastupují jiné jevy. Základem řeči jsou slova. Ta mají stránku smyslovou (u mluveného slova zvukovou, u psaného obrazovou) a obsahovou. Což znamená, že vyjadřují určitý význam, že něco označují. Slovní pojmy jsou výsledkem zobecněného poznání.

Řeč je tedy úzce spjata s lidským myšlením, s poznáváním a s vytvářením obrazu světa. Má různé funkce, a to zejména funkci komunikativní, myšlenkovou, estetickou, expresivní a apelativní. Je užívána odlišným způsobem v různých oborech lidské činnosti (umění, věda) a v odlišných prostředích (nářečí, slangy).

Jazykové sdělování potom dotvářejí další faktory, jako je emoční tón řeči (vemlouvavý, pohrdavý atp.), užívání mimiky, gest a jiných forem neverbální komunikace a situační kontext (prostředí, vztahy, nálada).

Nositelem zvukové stránky mluvené řeči je artikulace. Fyziologické základy řeči a jazyka souvisejí s činností určitých oblastí a center v mozkové kůře. Při psaní a čtení se uplatňují složité sluchové, vizuální, motorické a řečové koordinace.

Způsobilst vyjadřovat se v určitém jazyce předpokládá dostatečnou slovní zásobu, srozumitelnou výslovnost, ovládnutí gramatiky a syntaxe. Řeč je nástrojem myšlení. Obojího užíváme denně. Řeč i myšlení umožňují lidem vzájemně spolupracovat, předávat zkušenosti z jedné generace na další, umožňují vývoj vědy a techniky, kultury a celé společnosti. Přestože spolu řeč a myšlení tak úzce souvisí, není to totéž. Myšlenky někdy napadají člověka ve zkratce a rychleji, než je stačí vyjádřit

slovy. A naopak to, co člověk říká, není vždy promyšlené, např. co vysloví v afektu, případně když si lidé jen tak povídají pro ukrácení volné chvíle.

Při řešení problémů užíváme nejen řeči (slovně logické myšlení), ale také názorných představ a pohybové manipulace s předměty (myšlení konkrétně názorné) – například když rozebíráme strojek, který nefunguje, nebo když kreslíme náčrt nebo schéma k ujasnění problému. Řeč slouží nejen našemu myšlení, ale vyjadřuje i naše city, přání apod.

1.1 Vývoj řeči

Vývoj řeči úzce souvisí s vývojem ostatních přirozených schopností člověka. Není tedy možné rozvíjet řeč dítěte na takové úrovni, která by odpovídala jeho věku, jestliže celkový vývoj všech jeho schopností a dovedností neprobíhá tak, jak bychom chtěli.

Předřečové období

Úplně prvním hlasovým projevem dítěte poté, co se narodí, je křik. Křik však nevyjadřuje v prvních hodinách a dnech na světě aktuální rozpoložení dítěte, nýbrž je pouze reflexivním projevem. Na významu nabývá křik až později, teprve postupně začne vyjadřovat nelibé pocity.

Přibližně šest týdnů po narození si dítě, které je v suchu a teple a netrpí hladu, začne broukat. Nejprve je jeho broukání jednoduché, posléze se začíná měnit ve žvatlání. Tímto počátečním žvatláním se dítě snaží napodobit slova, která ve svém okolí slyší, a projevuje radost, když na tyto jeho první hlasové projevy okolí nějak reaguje svou řečí. Už v tomto momentě se tak začíná projevovat snaha dítěte o komunikaci. Vrozená chuť dítěte komunikovat a jeho úsilí v tomto směru by se mělo podporovat.

Vlastní vývoj řeči

První slova jako taková začne dítě vyslovovat přibližně na konci prvního roku života. Bývají to slova jednoslabičná, popř. dvouslabičná. Zpočátku je dítě tvoří pomocí opakování stejných slabik (mama, tata, baba). Je dobré, když dítě slyší ve svém okolí hlavně taková slova, která dokáže vyslovit, čímž se upevňuje spojení mezi sluchovou a artikulační představou slova. Dítě má být i v tomto případě neustále povzbuzováno a za každý mluvní výkon pokud možno chváleno.

V období mezi prvním a druhým rokem života dochází k rozvoji slovní zásoby v oblasti názvů osob a věcí, případně konkrétních činností. Tato slovní zásoba se postupně výrazně rozšiřuje. Mezi druhým a třetím rokem se již dítě umí dorozumět a tvoří jednoduché věty s použitím příslušných gramatických tvarů. Vývoj řeči zrychluje rozvoj myšlení, motoriky a dalších schopností. Mezi třetím a čtvrtým rokem se dítě snaží samostatně vyjadřovat. Jeho zvědavost se projevuje pokládáním otázek typu Co to je? Proč? O sobě ještě obvykle hovoří ve třetí osobě. Až když chápe, že je oslovováno a že se od něho čeká odpověď, začne užívat zájmeno „JÁ“. V tomto věku zpravidla nastupuje do mateřské školy. Mezi čtvrtým a pátým rokem věku je pro dítě nejdůležitější činností hra a kresba, která je vhodná pro upřesnění případné diagnózy i následnou rehabilitaci. Většina dětí v tomto období umí již také lépe rozlišovat barvy, vyprávět krátké příběhy, reprodukovat jednoduché písničky a říkadla.

Tabulka č. 1 – Stručný popis vývoje řeči dítěte v závislosti na věku

VĚK	ROZVOJ SLOVNÍ ZÁSoby	VÝVOJ VÝSLOVNOSTI
do 1 roku	Dítě rozumí jednoduchým pokynům a začíná opakovat jednoduchá slova, která slyší.	M, B, P, A, E, I, O, U, D, T, N, J
do 2,5 let	Dítě tvoří jednoduché věty, od dvou let se plá: "Co to je?", rozlišuje svou slovní zásobu.	K, G, H, CH, V, F, OU, AU
do 3,5 let	Dítě mluví ve větách, začíná si osvojovat gramatickou stavbu vět, ptá se: "Proč?", rozšiřuje dále slovní zásobu. Začíná se tvořit verbální (slovní) paměť.	Zvládá N, D, T, L (i artikulačně), Bě, Pě, Mě, Vě
do 4,5 let	Dokončuje se gramatická stavba vět, dítě již chápe děj a umí ho vyprávět.	Ň, Ď, ť, vyvíjí se Č, Š, Ž
do 6,5 let	Dítě chápe složité děje, má již velkou slovní zásobu, gramaticky zvládá jednoduchá souvětí.	C, S, Z, R, Ř, ČŠŽ a CSZ

(Zdroj: <http://www.klinickalogopedie.cz/index.php?pg=verejnost--co-je-to--vyvoj-rci>)

1.2 Fonetika a fonologie

Fonetika je vědní obor, který se zabývá zvukovou stránkou mluvené řeči. Fonetika tedy zkoumá tvoření zvukových prvků řeči z hlediska jejich artikulace i akustických vlastností, jejich užití jako součásti souvislé řeči, zabývá se též otázkami vnímání a identifikace mluvené řeči a v neposlední řadě i problematikou normy spisovné výslovnosti (ortoepií).

Všeobecné znalosti a zákonitosti zvukové stránky řeči zkoumá fonetika obecná, popisem a rozbořem určitého jazyka se zabývá fonetika speciální (fonetika konkrétního jazyka). O vývoji zvukových prvků jednotlivých jazyků pak pojednává fonetika historická (diachronní, diachronická).

Do oboru fonetiky se zpravidla nezařazují otázky tzv. mimoslovní komunikace (nonverbální komunikace, řeči těla), ke zvukové komunikaci mluvenou řečí však náleží i optické (vizuální) aspekty mluvy. Při řečové komunikaci, a to i u normálně slyšících jedinců, se uplatňuje odezírání, mimika a gestikulace. Podíl těchto složek na dorozumívání je ovšem výrazně determinován mluvním situací a prostředím, popřípadě i individuálními zvyklostmi.

Fonetika je nauka o zvukové stránce lidské řeči a o její funkci při mluvení, zabývá se tvořením hlásek, jejich vnímáním a užitím ve zvukové stavbě jazyka, všímá si nejen základních jednotek řeči (foném – hláska), ale také vyšších zvukových jednotek (morfém – slabika) i jejich změn v souvislé řeči. Dále sleduje zvukové úpravy řeči různými modulačními faktory (melodie, tempo, přízvuk, barva hlasu).

Mluvidly nebo též mluvnými orgány se nazývají ty části dýchacího a zažívacího systému, které používáme při tvoření artikulované řeči. Co se týče stavebních jednotek řeči, nejnižší stavební jednotkou je výše zmiňovaný foném neboli hláska (např. m, s, e, k). Nejmenší jazykovou jednotkou různého významu je morfém neboli slabika (např. les-lék, mák-hák) a tvoří se kombinací fonémů. Slova jsou pak tvořena kombinací morfémů.

Fonetika zkoumá zvuky lidské řeči z následujících hledisek:

- Jejich tvoření (artikulace) – fonetický rozbor jednotlivých hlásek ukazuje, jak pracují jednotlivé části mluvních orgánů (hlasivky, postavení rtů, vzdálenost čelisti, činnost měkkého patra, účast zubů a tvrdého patra různě postaveným jazykem).
- Jejich akustické vlastnosti – při artikulaci vzniká řada zvuků, které se liší svou zvukovou podstatou, podle níž je rozlišujeme. Mají různou kvalitu (barvu) a kvantitu (trvání). Jako fonaty se označují charakteristické tóny, které jsou podstatou všech samohlásek i souhlásek.
- Jejich realizace v dorozumívacím procesu – z nesčetných možností tvoření zvuků je jich využit v jednotlivých jazycích jen omezený počet.

Fonologie je lingvistická věda, která se rovněž zabývá zvukovou stránkou přirozeného jazyka. Na rozdíl od fonetiky se ovšem soustředí jen na zvukové rozdíly mající v daném jazyce nějakou funkci (schopnost rozlišovat význam). Fonologie je naukou o funkci hlásek. Kdežto fonetika je naukou o tvorbě hlásek ve zvukovém ústrojí, o jejich šíření a vnímání. Tím se od sebe tyto dvě disciplíny liší.

Fonologie vznikla na počátku 20. století v době tzv. krize fonetiky. Fonetika v té době sice dávala dosti přesný popis artikulace hlásek, to však potřebám jazykovědců přestávalo stačit. Nový pohled na hlásky a jejich funkci v jazyce přitom naznačili někteří jazykovědci již na konci 19. století. Systematicky se této problematice věnoval Nikolaj Sergejevič Trubeckoj. Ten je také považován za zakladatele fonologie. Roku 1939 (rok po jeho smrti) vyšlo jeho nedokončené dílo s názvem *Základy fonologie*. Obsahuje hlavní myšlenky fonologie, zejména definici fonému jako základní fonologické jednotky a popis systému fonologických opozic.

Fonologie si v rámci lingvistiky získala vysokou prestiž. V 50. a 60. letech byly některé její metody převzaty i do jiných společenských věd. (Šiška, 2001)

2 SLUCH

Sluch je jedním z nejdůležitějších prostředků komunikace, přičemž výrazně ovlivňuje rozvoj řeči a spolu s tím i rozvoj abstraktního myšlení. Základem zkoumání sluchového vnímání je přirozeně vyloučení absence sluchu jako takového, tj. vyloučení sluchových vad. Existují-li pochybnosti o tom, že dítě dobře slyší, je třeba absolvovat audiologické vyšetření.

Svému mateřskému jazyku se dítě učí pouze prostřednictvím sluchu, neučí se číst ani psát, pouze pracuje se zvukovou stránkou jazyka. Mateřštině se tedy učíme zcela jinak než cizímu jazyku. Cizí jazyk se učíme po pravidlech. Skládáme, ohýbáme a tak tvoříme celé věty. Rodiče na děti mluví od počátku celými větami. Věta totiž, byť i velmi jednoduchá, je nositelem informací a svého významu. Proto i děti vnímají větu jako akustickou jednotku. To stejné se děje i u bilingvní výchovy, kdy každý z rodičů mluví na dítě jiným jazykem. U těchto dětí však zpravidla bývá nástup řeči o něco pomalejší.

Sluchové vnímání se vyvíjí již v prenatálním období. Od pátého měsíce plod vnímá různé zvukové podněty z vnějšího i vnitřního prostředí, které jsou modifikované amniovou tekutinou. Od šestého měsíce reaguje diferencovaným pohybem na různé zvuky (hlasy známých osob, hudba). Po narození reaguje dítě na zvukový podnět nediferencovanou pohybovou reakcí. Později se liší reakce na zvukové podněty příjemné a nepříjemné.

Od třetího týdne života vyvíjí dítě aktivitu směřující k lepšímu vnímání hlasu. Vývoj sluchového vnímání směřuje ke stále větší ostrosti a diferenciaci. Je předpokladem nejprve globálního vnímání řeči, později rozlišování jejích elementů, tj. slov, slabik a hlásek. Zhruba ve třetím měsíci života již dítě, které ještě není schopno mluvit, rozlišuje některé elementy řeči a reaguje na jednoduché pokyny a zákazy, které jsou často spojeny s gesty.

Okolo dvanáctého měsíce dítě reaguje na to, kde je. Kde je jeho oblíbená hračka (auto, panenka)? Kde je jeho osoba (maminka, tatínek, babička)? V tento okamžik začne dítě jmenovanou věc či osobu hledat, rozhlížet se po ní, ukazovat. Je již schopno porozumět obsahu jednoduchých vět a reagovat na ně pohybem. Sluchové vnímání řeči tedy předchází schopnosti slova artikulovat.

Ještě zřetelnější je to ve druhém roce života dítěte, kdy sice samo používá malý počet slov, ale jeho reakce na naše příkazy jsou stále složitější. Dítě čím dál víc rozumí obsahu našich slov a vět, i když je samo ještě k mluvené řeči nepoužívá. Sluch je tedy pro dítě nezbytný, jelikož se učí mluvit tím, že opakuje řeč dospělých kolem sebe a osvojuje si konkrétní významy slov, jež slyší od rodičů. Dítě nevytváří vlastní řeč, ale přebírá ji. Pevně danou, pevně fixovanou a v její hotové podobě.

Až někdy kolem pátého roku života začínají děti vnímat jednotlivé hlásky ve slovech a určovat, kterou hláskou slovo začíná a kterou končí. Ještě později dokážou určit hlásku uprostřed slova. Teprve po pátém roce života je dítě schopné rozvíjet a zpřesňovat význam slov. V šestém až sedmém roce je většinou dítě schopné rozlišovat a vnímat délky samohlásek a rozlišovat mezi měkkými a tvrdými souhláskami.

Je-li dítě v průběhu svého vývoje obklopeno velkým množstvím zvuků dosahujících vysoké intenzity, není to pro rozvoj sluchových funkcí příznivé. Přirozenou obranou organismu dítěte je totiž odnaučení se tyto zvuky slyšet, takže pak není schopno rozlišovat ani jemnější zvuky a naslouchat podnětům ze svého okolí, především pak lidské řeči. Kutálková (2005) dodává, že specifíkem naší civilizace je to, že výrazně preferuje zrak. Je tomu tak v případě dětí, zejména pak v období mezi třetím a pátým rokem života, kdy se fonemický sluch formuje. Velkým nebezpečím pro rozvoj řeči je časté sledování televize. Jelikož dítě, které sedí u televize, tu sleduje obraz, ale neposlouchá. Zraková informace ho totiž zaměstnává mnohem více. Proto pak děti, které často vysedávají před televizí, mají výrazně chudší slovní zásobu, neumí se samostatně vyjadřovat, a to ani v souvislosti s nejobyčejnějšími věcmi, jsou celkově opožděné v oblasti rozvoje fonemického sluchu. Také jejich hry jsou námětově chudé, stereotypní a zcela bez fantazie. Doba strávená u televize by tedy u dětí mezi čtvrtým a pátým rokem věku neměla přesáhnout dvacet minut denně. Pokud dítě u televize tráví více času, zvyká si sice slyšet, ale zároveň neposlouchat.

2.1 Sluchové vnímání a řeč, čtení a psaní

V rámci sledování sluchového vnímání jako podkladu pro rozvoj řeči, čtení a psaní je důležitá úroveň fonematického uvědomování. Fonematické uvědomování přitom představuje schopnost vědomě pracovat s hláskami, uvědomovat si zvukovou strukturu slov, identifikovat pořadí zvuků ve slovech, uskutečňovat hláskovou analýzu a syntézu i složitější manipulace s hláskami (např. odebrat hlásku, změnit pořadí hlásek ve slově apod.) Děti se takto neučí číst ani psát, pouze pracují se zvukovou stránkou jazyka.

Trénink fonematického uvědomování v češtině má čtyři etapy - témata:

- 1) Představa o slově, slabičná analýza slov, rytmižace slabik
- 2) Hlásková analýza slov
- 3) Samohlásky a souhlásky, krátké a dlouhé samohlásky
- 4) Měkké a tvrdé souhlásky

Fonémová analýza je postavena na postupném přechodu od hlasitého vyslovování slova k šepotu a nakonec k činnosti probíhající v mysli, tj. k mentální manipulaci se zvukovou strukturou slova.

Roku 1968 byl Shmalohrem proveden zajímavý experiment, který pomohl ověřit fakt, že děti, jež mají ve škole problémy při psaní a čtení, mají též často poruchy sluchového vnímání. Pokud je dítě vráceno z první třídy základní školy do mateřské školy, protože nezvládlo splnit požadavky na něj kladené, bývá jeho sluchová analýza oproti spolužákům a vrstevníkům často nedostatečně vyvinuta. (Pokorná, 1997)

Provedený výzkum sluchové diferenciaci řeči se týkal čtyř věkových kategorií dětí. Šlo o kategorie: 4 roky a 7 měsíců, 5 let a 6 měsíců, 6 let a 6 měsíců a 6 let a 7 měsíců. Experiment zahrnoval osm zkoušek a byl proveden v německém jazyce. Některé úkoly by tedy pravděpodobně nebylo možné provést v jazyce českém, neboť skladba a skládání slov je v českém a německém jazyce zcela odlišná.

Tabulka č. 2 – Sluchové diferenciacie řeči ve čtyřech věkových kategoriích

Úkoly	Průměrný věk dětí			
	4,7	5,5	6,5	6,7
Ze dvou různě dlouhých slov poznat delší (stůl - napínáček)	53	82	95	71
Posunout délku dvou vět	42	82	96	60
Udat počet slov ve větě	28	76	98	54
Rozložit složená slova	15	56	77	20
Ze dvou složených slov vybrat společné slovo	6	31	48	0
Vytvořit rým	18	60	77	26
Určit, zda se vyskytují v slyšených slovech samohlásky a, e (kaše - nejprve a, pak e)	18	60	99	34
Sluchem rozpoznat a povědět první a poslední hlásku slov (hora - h, a)	17	69	98	40

(Zdroj: Pokorná, 1997)

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, jak velký problém představuje nedostatečně vyvinutá sluchová diferenciacie u dětí mladšího školního věku. Z provedeného výzkumu vyplývá, že děti, které byly ze základní školy vráceny zpět do školy mateřské se pohybovaly ve věkovém průměru 6,7 let, výsledky však vykazovaly obdobné jako děti pětileté, které nemají se sluchovou diferenciací problémy.

2.2 Sluchové rozlišování (diferenciacie) a poruchy sluchového vnímání

Sluchové rozlišování je důležité jak pro vývoj řeči, tak pro správnou výslovnost. V pozdějším věku také pro čtení a psaní. Děti školou povinné často nejsou schopné rozložit větu na jednotlivá slova. Nerozlišují předpony a přípony, nebo spojují jednotlivá slova ve větě dohromady. Náš mateřský jazyk klade důraz na první slabiku ve slově, to se ovšem netýká předpon, které důraz přebírají.

Je proto třeba děti s tímto faktem seznámit a onen častý jev dostatečně a pravidelně procvičovat, aby k chybám nedocházelo. Pro správnou výslovnost musí

dítě odlišit jednotlivé hlásky – sykavky, měkké a tvrdé souhlásky, znělé a neznělé souhlásky, krátké a dlouhé samohlásky.

Při špatném rozvoji sluchové diferenciaci dochází k záměně znělých a neznělých hlásek. Dítě neumí rozložit hlásky na slova, bez čehož se však neobejde při psaní diktátu a v učení se plynulému čtení. Je opravdu nezbytné, aby dítě umělo skládat jednotlivé hlásky v celá slova. I děti, které znají všechna písmena abecedy a dokážou je správně pojmenovat, nedovedou často slučovat hlásky do slabik. Je tomu tak proto, že jednotlivé fonémy nejsou sluchově totožné se sluchovou podobou slabik.

Když například vyslovíme „T“ a „A“, nevyjde nám z toho stejný sluchový obraz, jak když vyslovíme „TA“.

Děti také často nedokážou rozlišovat krátké a dlouhé samohlásky. Učitelé, vychovatelé i rodiče tento problém většinou hodnotí jako roztěkanost a nepozornost dítěte, ale je to jen další důkaz nedostatečného sluchového rozlišování řeči (diferenciaci).

Pravděpodobně jen v „češtině“ se pak můžeme setkat se sluchovou diferenciací tvrdých a měkkých hlásek: D – Ď, T – Ť, N – Ň. Tyto hlásky se děti učí dohromady spolu s měkkými a tvrdými slabikami. Ostatní měkké a tvrdé souhlásky se děti musí naučit z paměti. Jejich měkké podoby (ekvivalenty) musí rozlišovat pouze na základě sluchu.

Diferenciaci je podobně významná jak pro psaní, tak pro čtení. Pokud se stane, že je hláska špatně rozlišena, je potažmo i chybně napsána či přečtena. Rozlišení slabik di-ti-ni, dy-ty-ny významně ovlivňuje uplatnění gramatických pravidel, dosažení správného tvaru v případě vzorů podstatných jmen a přídavných jmen. Rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek zase úzce souvisí s vnímáním rytmu.

Oslabení schopnosti sluchového rozlišování se dle metodického portálu Inspirace a zkušenosti učitelů může u dítěte předškolního i školního věku projevat:

- v písemném projevu chybami v měkčení,
- v písemném projevu chybami v délkách,
- v písemném projevu záměnami znělých a neznělých souhlásek,
- v písemném projevu záměnami sykavek,
- v písemném projevu zvýšeným počtem gramatických chyb - zejména při aplikaci vzorů podstatných a přídavných jmen,
- ve čtení záměnami v měkčení

2.3 Fonematický sluch

Fonematický sluch je schopnost rozlišovat sluchem fonémy, tj. hlásky mateřského jazyka, které mají funkci významotvornou. Schopnost fonematické diferenciaci je základním předpokladem správného řečového vývoje. Bez toho, aby se dítě naučilo poslouchat, vydělovat a diferencovat zvuky řeči, nemůže správně vyslovovat, a to obzvláště znělé a neznělé hlásky a sykavky. Změnou fonému ve slově se změní i význam slova.

Specifická lidská schopnost sluchového vnímání a s tím související schopnost rozlišování fonémů mateřského jazyka se přirozeně vyvíjí na základě dlouhodobého a přiměřeného podněcování sluchového vnímání stejně jako poznávání různých zvuků a řečových podnětů. Rovněž pak na základě přiměřeně podněcovaného vývoje řeči dítěte. Dostatečně rozvinutý fonematický sluch je nezbytný pro správný vývoj zřetelné a bezchybné výslovnosti i pro úspěšné osvojení čtení a psaní.

2.3.1 Rozvoj a nácvik fonematického sluchu

Fonematický sluch nám dovoluje přesně rozpoznávat jednotlivé hlásky. Není-li dobře vyvinut, některé hlásky splývají, dítě je slyší hodně podobně, nebo dokonce stejně. Rozvoj fonematického sluchu je převážně stimulován každodenní zkušeností. Sluchovou diferenciaci ovlivňuje nejen dobré zvládnutí jazyka, ale i zafixovaná slovní zásoba. V běžné řeči zní každá hláska jen malý zlomek sekundy, takže je pro dítě velmi obtížné ji přesně zachytit, i když mluví dospělý sebepečlivěji.

Pomocí jsou dítěti v prvních fázích vývoje i později tzv. přírodní zvuky. Jsou to vlastně jeho úplně první slova – zvuky zvířat (bú, haf, mé), citoslovce a slova zvukomalebná (bác, au, fi). Zde zní hláska většinou podstatně déle než ve slově, proto je daleko zřetelnější (ššš - mašinka, sss - had). Nebo zazní opakovaně (koko, číčí, tútú).

Fonematický sluch se podporuje také celou řadou činností, jako je učení říkadla a básniček, zpěv, rytmizace spojená s tleskáním atd. A v neposlední řadě též při běžném rozhovoru.

V praxi a nácviku fonematické diferenciacie by se nemělo hned začínat s rozpoznáváním jednotlivých fonémů, ale je lepší nejprve začít s rozlišováním diametrálně odlišných zvuků „nefonematického původu“. Doporučuje se začít s nápadně odlišnými zvuky, nejlépe s diferenciací „tóny-šumy“ (struhadlo – zvoneček), až poté přejít na rozpoznávání stále podobnějších zvuků. (Lechta, 1984)

Dítě v první fázi vidí a současně slyší zdroj zvuku, ve druhé fázi ho má určit sluchovou cestou, aniž by mělo vizuální kontakt. Po zvládnutí těchto úkolů se přistupuje k diferenciaci samotných fonémů. Tato přípravná cvičení by v rámci logopedických sezení měla trvat 5 – 10 minut, přičemž jde velmi dobře uplatnit skupinovou formu práce. Rozvoj fonematického sluchu je založen převážně na každodenním stimulování. Sluchovou diferenciaci ovlivňuje nejen dobré zvládnutí jazyka, ale i zafixovaná slovní zásoba. (Lechta, 1984)

2.3.2 Fonematické vnímání

Fonematické vnímání je proces rozlišování fonémů jako takových a rozlišování fonémů plynoucích v řadě za sebou, tj. slov. Diferenciacie slov podle významu se děje na základě uvědomování si jednotlivých fonémů (koza – kosa), fonematických řad (pila – piha). V rámci tohoto procesu se slovo nerozděluje na části, ze kterých je složeno, dítě si neuvědomuje zvukovou skladbu slova. Fonematické vnímání se formuje v raných etapách vývoje dětské řeči.

2.3.3 Fonematická analýza

Fonematická analýza se oproti fonematickému vnímání formuje až v pozdějších etapách vývinu řeči. Končí při výuce četby a psaní. V procesu fonematické analýzy se slovo rozděluje na části, ze kterých se skládají fonémy. Nejde tedy jen o rozdílnosti fonémů. Analyzuje se zvuková struktura slova. (Antušeková, 1989)

Fonematickou analýzu chápeme stejně jako fonematické uvědomování. Je to vlastně uvědomování si hláskové struktury slova v mysli, schopnost vědomě nakládat a pracovat s hláskami, skládat a rozkládat z těchto hlásek slova, pojmenovat první,

poslední i jiné hlásky ve slově, říci slovo pozpátku nebo s vynecháním určité slabiky atd. Je to schopnost analyzovat a různě kombinovat nejmenší jednotky rozeznatelných zvuků (fonému) nejrůznějšími způsoby. Fonematický vývin se určuje stavem dvou základních funkcí - fonematickým vnímáním a fonematickou analýzou. Ale teprve až fonematické uvědomování je nejkompexnější úroveň, nejkomplicovanější stupeň fonologických procesů, a tedy i nejsilnější ukazatel foneticko-fonologických schopností dětí. (Antušeková, 1989)

2.3.4 Vyšetření fonematického sluchu

Každý speciální pedagog by měl být v rámci své pedagogické praxe schopen provést základní orientační logopedická vyšetření. Patří mezi ně:

- orientační vyšetření sluchu,
- orientační vyšetření schopnosti fonematické diferenciaci,
- orientační vyšetření výslovnosti,
- orientační vyšetření laterality.

Z výsledků tohoto vyšetření by pak měl vzejít podnět ke komplexnímu logopedickému vyšetření. K úspěšné logopedické péči často bývá používána fonematická diferenciaci – schopnost rozlišovat sluchem distinktivní rysy hlásek. Distinktivními rysy hlásek se přitom dle Klenkové (2006) myslí následující čtyři kategorie:

- Znělost x neznělost: hlásky se dělí na znělé neboli hlasné (např. b či d) a neznělé neboli nehlasné (např. p či s), při tvoření znělých hlásek je přítomen základní hrtanový tón, při tvoření neznělých hlásek naopak chybí, jde tedy o rozdíly typu bije-pije nebo koza-kosa apod.
- Nosovost x nenosovost: při nosovosti dochází k zapojení rezonance nosní dutiny, hlásky, k nimž je přidán tón nosní dutiny, jsou např. m, n či ň a označují se jako nosovky. Jedná se tedy o rozdíly typu mrak-drak či nos-kos.
- Kontinuálnost x nekontinuálnost: hlásky kontinuální neboli úžinové či třené jsou například f, s, š či l a k jejich tvorbě dochází s pomocí neúplné překážky výdechovému proudu, kdy se šterbina zúží a výdechový proud se tře. Nekontinuální neboli závěrové či výbuchové jsou například p, m, k, g, při

jejichž vyslovení dojde k úplnému závěru, jenž je následně proražen a uvolněn.

- Kompaktnost x difuznost: kompaktní hlásky se vyznačují tím, že mají ve střední části spektra soustředěnu většinu akustické energie, řadíme k nim nízké samohlásky a patrové souhlásky. Difuzní hlásky mají zase akustickou energii rozloženu v celém poli a řadíme k nim vysoké samohlásky a labiální souhlásky. Jedná se o rozdíly typu myška-muška, cep-cop apod.

Vyšetření je nutné věnovat dostatečnou pozornost, a to u každého dítěte zvlášť. K vyšetření sluchového rozlišování se používají různé testy. V praxi nejspíš nejčastěji používaným testem je standardizovaný test Hodnocení fonematického sluchu u předškolních dětí, jehož autory jsou Škodová, Michka a Moravcová (1995). I v tomto testu se sledují distinktivní rysy hlásek zmiňované výše. V rámci testování se zde používají dvojice karet, na nichž jsou namalované obrázky shodné s těmi v záznamovém listu. Z magnetofonu se dítěti pouštějí dvojice slov a dítě má za úkol ukázat na to slovo, o které se jedná. Slova se přitom vždy liší pouze jedním fonémem. Ten, kdo test provádí, si musí zaznamenávat výsledky a zapisovat k jednotlivým slovům body. Za správnou odpověď je pokaždé přidělen jeden bod za špatnou odpověď žádný. Celkový počet použitých karet je šedesát. Na vzorovém příkladu je však třeba vysvětlit dítěti princip vyšetření, aby dobře chápalo, co je jeho úkolem. Po každých patnácti slovech pak je dobré udělat přestávku, v polovině testování asi půlhodinovou. Druhá polovina testu je prováděna tak, že jsou dítěti předkládány tytéž karty, tentokrát ovšem vždy opačné slovo z té které dvojice, tj. to, které dítě v první části testování neslyšelo. V závěru jsou sečteny body a výsledek je porovnán s normou. Ta je v popsaném testu stanovena minimálně na 99 bodů. Co se týká distinktivního rysu znělost – neznělost, norma zde odpovídá minimálně jednadvaceti bodům, pro kompaktnost – nekompaktnost je to minimálně 24 bodů.

Další často používanou zkouškou sluchového rozlišování je test podle Wepmana a Matějčka (1995), který doporučuje postupovat v rámci testování jakoby formou hry, kdy je dítě upozorněno, že v následujících chvílích se bude mluvit zvláštní řečí. I v tomto případě je třeba dítěti nejdříve řádně vysvětlit, co se po něm požaduje, a vyzkoušet si to na vzorových příkladech. V průběhu testování jsou potom dítěti předříkávány dvojice bezesmyslných slov a dítě musí určovat, zda jsou tato slova

stejná, nebo se od sebe nějak liší. Udělá-li dítě chybu, není na ni hned upozorňováno a test pokračuje plynule dál. Dvojice slov užívaných v tomto testu jsou: pní-pní, ptýl-ptýl, fraš-flaš, štím-štým, bram-pram, nyvl-nyvl, zban-zban, dýnt-dínt, žlef-šlef, tirp-tyrp, tmes-dmes, šnyp-šnip, tost-tost, kdys-ždis, vžep-fšep, nýst-níst, kveš-kveš, mnět-mnět, stěl-štěl, peř-pjeř.

Podle autorů Josefa Štěpána a Petra Petráše (1995) se při orientačním vyšetření sluchu postupuje následovně. Dítěti předřikáváme slova, ve kterých se vyskytuje daná hláska, a to správným i nesprávným způsobem. Dítě má signalizovat, kdy jsme danou hlásku vyslovili nesprávně (tlesknutím, dupnutím, zvednutím ruky). Dítě přitom nesmí vidět zkoušejícímu na ústa. V rámci vyšetření schopnosti fonetické diferenciacie dle Štěpána a Petráše se používá též dvojice obrázků, jejichž pojmenování obsahuje protikladné fonémy:

s - z: kosa – koza	š - ž: věšák – věžák
l - r: lampa - rampa	t - d: topil – dopil
s - c: pes – pec	š - č: liška – líčka
p - t: prám – trám	n - m: noc – moc
s - ž: síla – žíla	č - s: bača – basa
p - b: puk – buk	d - z: duby – zuby
c - č: pece – peče	č - ž: čapka – žabka
v - b: víje – bije	t - t': tyká – tíká
c - ž: líce – líže	s - š: miska – myška
v - p: válec – palec	d - d': dýky – díky
z - ž: vázy – váží	l - v: lata – vata
t - k: trčí – krčí	n - ň: nemá – němá

Bednářová a Šmardová (2010) zdůrazňují, že sluchová diferenciacie je schopnost, kterou by dítě mělo disponovat ještě před nástupem do školy. Testující osoba by v rámci vyšetření měla posuzovat, jak dítě zvládá, nezvládá nebo zvládá s pomocí nejen úkoly zaměřené na oblast sluchové diferenciacie, ale také sluchové analýzy, syntézy a vnímání rytmu. Sluchové rozlišování je zde rozděleno do dvou úkolů, a to rozlišit slova a rozlišit bezvýznamné slabiky.

V prvním případě testující vyslovuje dvojice slov a dítě určuje, kdy jsou slova totožná a kdy odlišná. Používají se následující dvojice slov:

kos-koš	hezký-hezky
ples-ples	mladí-mladý
koza-kosa	hodný-hodný
vozy-vosy	dýky-díky
bluma-bluma	parný-parní
pupen-buben	sudy-sudy
váha-váhá	čistí-čistý
zívá-zívá	plný-plný

V rámci druhého úkolu, kde se rozlišují bezvýznamné slabiky, se postupuje obdobně jako v předchozím případě. Pracuje se zde s dvaatřiceti slabikami rozdělenými do dvojic:

tam-dam	dyn-din
blo-plo	zni-zny
tam-tam	tyl-tyl
čil-žil	kni-kny
don-don	díl-dýl
fal-val	pny-pny
hal-chal	del-děl
bro-bro	těk-tek

Pro potřeby české psychologické praxe upravil zkoušku sluchové analýzy a syntézy určenou k hodnocení úrovně schopnosti rozkládat slova na hlásky a naopak z hlásek slova skládat též Matějček (1993). Jeho metoda je vhodná především pro diagnostiku školní zralosti, pro vyšetření dětí, které jsou ve škole neúspěšné, nebo pro vyšetření dětí s podezřením na specifickou poruchu učení. V rámci zkoušky analýzy řeči jsou děti předříkávány otevřené slabiky (ta, ma), dále pak slova v podobě zavřených slabik (les, bos) a nakonec již slova náročnější, která má dítě vyslovovat jako jednotlivé hlásky. V rámci vyšetření syntézy jsou obdobným způsobem hláskovány slabiky a dítě následně vyslovuje celky.

Pro logopeda je nezbytné, aby měl k dispozici právě základní vyšetření sluchu. Sovák (1978) za tímto účelem radí aplikaci následujících zvukových podnětů:

- Neutrální zvuky (s cílem vyšetřit výkonnost sluchového analyzátoru), neutrálně opakované zvuky (periodicky i neperiodicky) a složité zvuky (akordy)

- Zvuky významové a obsahové vázané na vyšší nervovou činnost

Na Slovensku se zase pro potřeby logopedů běžně využívá orientační vyšetření sluchu sestavené Mašurou (1988). Toto vyšetření se provádí za pomoci zvukových hraček, jako je zvoneček, píšťalka či řehtačka. Dále se tu používá speciální soubor slov obsahující slova s hláskami hlubokými (o, u, r, l, p, m, n, v), středními (a, e, d, g, h, ch, r, l) a vysokými (i, e, č, s, š, z, ž, t, k, f). V průběhu vyšetření obvykle dítě sedí matce na klíně, popř. vedle matky a ostatní osoby volně rozmístěné po místnosti manipulují se zvukovými hračkami a sledují, zda se dítě obrací za zdrojem zvuku.

Pro slovně-orientační vyšetření sluchu je dobré použít místnost dlouhou minimálně šest metrů. Dítě stojí stranou a má jedno ucho zakryté dlaní. Zároveň se mu zakryje výhled na logopeda, aby nemohlo odezírat. Testuje se následně prostřednictvím šepotu a hlasité řeči.

Existují ještě další zkoušky zaměřené na úroveň a kvalitu fonemického sluchu, jako např. Zkouška jazykového citu pro předškoláky, jejímž autorem je Žlab (1980), nebo Vyšetření fonemické diferenciacie od Lechty (1990) či opět Lechtova (1995) Diferenciacie správné a vadné hlásky atd.

Prvním krokem orientačního vyšetření mluvního charakteru je každopádně motivace dítěte, povzbuzení zájmu o spolupráci. Do mluvního kontaktu se dítě zásadně nenutí. Vyšetřované hlásky se sledují na začátku, uprostřed a na konci slov. Výslovnost se hodnotí také v souvislém řečovém projevu, sleduje se kvalita artikulace jako celku. Důležité je též chování žáka a jeho mimika (nevyskytují-li se souhyby, součiny, grimasy apod.) Je nutné, aby měl vyšetřující dostatečnou zásobu obrázkového materiálu. Před dítě se položí dvojice obrázků a sleduje se, zda je schopno vnímat rozdíly, které vznikly záměnou jednoho fonému. (Štěpán a Petráš, 1995)

Sluchové vady negativně ovlivňují vývoj řeči a mohou se projevat různými poruchami chování, mohou se dokonce zaměnit s mentální retardací. Proto je důležité, aby si učitel všiml u žáků kromě chování a vzdělávacích výsledků i toho, zda se děti:

- opakovaně nevyptávají na instrukci,
- nemají problém s ostrými sykavkami,
- nápadně nepozorují ústa osob, se kterými komunikují,
- neobracejí se při rozhovoru k osobám, se kterými rozmlouvají, stále stejným uchem.

2.3.5 Terapie fonemického sluchu, dyslalie

Systematické rozvíjení fonemického sluchu má velký význam u dětí všech věkových kategorií. Tím spíše potom u dětí s narušenou komunikační schopností. Záměrně stimulovat fonemický sluch je třeba již ve věku předškolním, jelikož předpokladem správného řečového vývoje je schopnost jemného sluchového rozlišování. Dítě je proto třeba naučit vnímat a uvědomovat si význam distinktivních rysů hlásek. (Škodová, 2003)

Aby se dítě naučilo správně vyslovovat znělé i neznělé hlásky a sykavky, musí se naučit poslouchat a vydělovat zvuky lidské řeči. V rámci terapie je proto třeba postupně rozvíjet obsahovou stránku řeči, ale je dobré provádět též dechová cvičení a speciální gymnastiku mluvidel spojenou s artikulačním cvičením.

Nejprve je třeba zjistit aktuální stav fonemického sluchu (například prostřednictvím napodobování zvířecích zvuků). Potom procvičovat sluchové vnímání počtu slabik ve slově, rozeznávání a určování zvuků, rozlišování délky slov. Dále je možné nacvičovat rytmizaci slov skrze rytmizování říkanek, melodizaci a intonování písniček. Postupuje se k určování první slabiky a hlásky na počátku slova, posléze na konci slova a uprostřed. V rámci opakování a procvičování je dobré, když se dětem ukazují obrázky zvířat a věcí a děti napodobují zvuky, které k nim patří. (Slováková, Mikulajová, 2007)

Terapie může probíhat v interiéru i venku, každopádně je dítě nabádáno k tomu, aby se zaposlouchalo do okolních zvuků a aby určilo, zda jsou ty které zvuky silné či slabé, odkud vycházejí, jak dlouho trvají apod.

Cvičení může vypadat také tak, že dítě vytleskává slova a určuje počet slabik. Nebo dítě sedí zády k dospělému, který klepe na stůl, mačká papír, hraje na nějaký hudební nástroj apod., přičemž dítě tyto zvuky určuje. Je dobré dětem vysvětlit, že krátká slova mohou označovat velké věci a naopak. Dítě by také mělo umět vymyslet ke slovu nějaký rým. V rámci nácviku rytmizování se zase často používají dřívka či bubínky k vytukávání rytmu. (Slováková, Mikulajová, 2007)

Formou hry také děti mohou hledat obrázky zachycující věc, jejíž název začíná či končí určitou hláskou, nebo mohou nacvičovat nejrůznější říkadla, která přitom doprovázejí pohyby rukou, celým tělem apod. Jedním z nejtěžších úkolů, a to především pro děti s narušenou komunikační schopností, jež mají výraznější oslabení

sluchového vnímání, je pak grafický záznam délky slabik. Dítě má slovo graficky zaznamenat tak, aby byla krátká slabika znázorněna tečkou a dlouhá čárkou. (Slováková, Mikulajová, 2007)

Na Slovensku byla vyvinuta zajímavá multimediální aplikace s názvem Fono, která je dostupná na internetu a jedná se o soubor programů určených pro osobní počítač, pro použití v logopedických ordinacích a školách, zejména pak ve školách zaměřených na děti s poruchami komunikačních schopností atd. Tato aplikace vychází z vlastností současných osobních počítačů v multimediální oblasti, tj. například zpracování a prezentace zvuků, obrazu a videosekcí. Celkově pak formou hry usnadňuje výukový a rehabilitační proces, pomáhá rozvíjet schopnost fonemické diferenciaci hlásek apod. Použití tohoto programu by dle jeho autorů mělo též zvyšovat objektivitu vyšetření fonemického sluchu. Aktuální verze aplikace obsahuje více než stovku fonemických dvojic, a to se zastoupením různých hlásek. Z grafického hlediska je program pro děti v předškolním věku již velice přitažlivý.

Mezi druhy narušené komunikační schopnosti patří i dyslalie. Jedná se o poruchu artikulace. Aby ji bylo možno diagnostikovat, je třeba zaměřit se nejen na rodinnou a osobní anamnézu, vyšetření motoriky a laterality, ale především provést orientační vyšetření sluchu, vyšetření porozumění řeči a vyšetření řečové produkce. V rámci orientačního vyšetření sluchu je dobré spolupracovat s foniatrem stejně jako s otorinolaryngologem. Mimo jiné právě vyšetření fonemického sluchu zde hraje podstatnou roli.

Pro dyslalii je charakteristické narušení výslovnosti jedné hlásky nebo skupiny hlásek daného jazyka, přičemž ostatní hlásky jsou vyslovovány bezchybně. V mluvené řeči se dyslalie může projevit jako vynechávání chybně vyslovovaných hlásek, nebo jejich nahrazení jinými. Jsou-li tyto hlásky vysloveny, tak nepřesně. Pro dyslalii se užívá též označení patlavost. Je to nejčastější druh narušené komunikační schopnosti. (Klenková, 2006)

Dyslalie může být původu funkčního, kdy mluvidla jako taková nejsou narušena, ale jedná se o důsledek celkové neobratnosti mluvidel, nebo právě o narušení sluchové diferenciaci. Organická dyslalie je pak dána nedostatky a změnami na mluvidlech. Mohou zde působit vnitřní příčiny, jako je anatomická vada řečových orgánů, nedostatečná diskriminace zvuků či poruchy sluchu atd., nebo příčiny vnější,

a to vlivy psychosociální, dědičnost či poruchy analyzátorů spočívající v narušení sluchového a zrakového vnímání apod. (Pipeková, 2010)

Z hlediska vývoje lze rozlišovat dyslalii fyziologickou, která je typická pro období do pěti let věku dítěte, prodlouženou, ta se objevuje mezi pátým a sedmým rokem, a pravou, jež nastává po sedmém roce věku. Hlásková, slovní a slabiková dyslalie se zase určuje na základě toho, zda je chybná artikulace na začátku, uprostřed nebo na konci slova. (Bytešnicková, 2012)

Terapie dyslalie spadá stejně jako terapie ostatních narušených komunikačních schopností do oblasti logopedie a měla by být prováděna odborníkem, tj. logopedem. Ten musí dodržovat dané terapeutické zásady, jako je zásada krátkodobého cvičení, využití sluchové kontroly, používání pomocných hlásek a zásada minimální akce. Tak může odstranit či zmírnit projevy následků narušené komunikace. Nejprve se začne přípravnými cvičeními směřovanými k hlásce, která se má vyslovit, dále následují cvičení dechová a oromotorická. Po vyvození příslušné hlásky dojde na její spojení s dalšími hláskami a nácvik této hlásky na začátku, konci a uprostřed slova. Poslední fází je proces automatizace skrze básničky, čtení, spontánní řeč a pojmenovávání předmětů či obrázků. Chybně vyslovená hláska se přitom neopravuje, ale vyvozuje se zcela nový zvuk. Důležité je za všech okolností dítě povzbuzovat a dodávat mu sebedůvěru. (Klenková, 2006)

EMPIRICKÁ ČÁST

3 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU A CÍLE VÝZKUMU

Bakalářská práce se zabývá tématem sluchu a jeho vztahu ke správnému vývoji řeči, konkrétně pak problematikou fonemického sluchu u dětí v předškolním věku a žáků prvních tříd základních škol.

Hlavním cílem práce je díky aplikaci metod určených pro vyšetření stavu rozvoje fonemického sluchu zjistit, jaká je aktuální úroveň fonemického uvědomování u vybraných žáků prvních tříd. S tím souvisí rovněž zjišťování informací o iniciativě a fantazii těchto dětí. Dílčím cílem výzkumu bylo rovněž ověření dané metody vyšetření fonemického sluchu v praxi.

Pozornost se soustředí též na přístup pedagogů k dané problematice a k dětem s narušenou komunikační schopností. Součástí výsledného zpracování získaných dat by měly být též návrhy týkající se toho, jak z komunikační úroveň případně zlepšit.

3.1 Cílová skupina výzkumu

Cílovou skupinou realizovaného výzkumu byly žáci prvních tříd základní školy, kteří navštěvují školní družinu. Vybráno bylo deset dětí, z toho šest děvčat a čtyři chlapci. Věk dětí odpovídal rozmezí prvního stupně základní školy, tj. 6 – 8 let. Cílem tohoto výběru byla možnost porovnání jednotlivců ve stejné věkové skupině. Co se týče rozumových schopností do výzkumu zapojených dětí, i v tomto ohledu byly děti na podobné úrovni. Pouze u jedné dívky ze sledované skupiny byly již dříve prokázány poruchy učení.

Jako označení jednotlivých dětí pro potřeby zpracování výsledků výzkumu do grafů byly namísto jmen použity pouze jejich iniciály.

3.2 Místo provedení výzkumu

Výzkum byl realizován v prostorách základní školy, kde probíhá výuka celkem v šestatřiceti k tomu určených učebnách, jež jsou součástí dvou školních budov, a kde mají děti rovněž možnost navštěvovat školní družinu. Na zvolené základní škole působí čtyřiatřicet pedagogů a pět vychovatelek. Vyučují na základě vzdělávacího programu s názvem Cesta k poznání. Rodiče dětí navštěvujících první stupeň zde mají možnost v rámci každoročně pořádaného dne otevřených dveří sledovat své potomky v průběhu vyučování.

Školní družina, která posloužila coby vhodné prostředí pro realizaci výzkumu, má pět oddělení, přičemž je každé navštěvováno pětadvaceti dětmi. V družině jsou dětem k dispozici nejrůznější edukační hračky, nástěnky, prostředí je příjemné, podnětné a příznivé pro přirozený rozvoj schopností a dovedností malých žáků.

3.3 Výzkumné otázky a hypotézy

Ve shodě s cílem bakalářské práce, tj. s provedením výzkumu zaměřeného na zjištění, jaká je aktuální úroveň fonemického uvědomování u vybraných žáků prvních tříd, byly stanoveny následující výzkumné otázky:

- 1) Funguje použitá metoda vyšetření fonemického sluchu dětí uspokojivým způsobem v běžné praxi?
- 2) Je současný stav v otázce úrovně rozvoje fonemického sluchu a následného fonemického uvědomování u vybraných dětí z prvních tříd základní školy uspokojivý?
- 3) Umí sledovaní žáci prvních tříd základní školy dělit slova na slabiky bez větších problémů?
- 4) Rozumí sledovaní žáci prvních tříd základní školy zvukové i obsahové stránce slova?
- 5) Je pro děti ze sledované cílové skupiny snazší sluchová analýza slova, nebo sluchová syntéza slova?

- 6) V případě, že se u sledovaných jedinců prokáže odpovídající úroveň fonemického sluchu, prokáže se rovněž fakt, že tyto děti lépe rozumí a potažmo mluví?
- 7) Je důležité, aby byl fonemický sluch dětí z určené cílové skupiny systematicky a pravidelně procvičován?

Z výše uvedených výzkumných otázek potom vycházejí následující hypotézy:

H1 Sledovaný vzorek dětí bude schopen dělit slova na slabiky bez větších obtíží.

H2 Sledovaný vzorek dětí bude schopen správně rozumět zvukové i obsahové stránce slova.

H3 Sluchová syntéza bude pro vybrané žáky prvních tříd základní školy snazší než analýza.

H4 Zkoumaný vzorek dětí prokáže dobře vyvinutý fonemický sluch, do výzkumu zapojené děti rozumí i mluví v míře odpovídající jejich věku.

H5 Je důležité, aby byl fonemický sluch dětí pravidelně procvičován.

4 METODIKA A POUŽITÉ POSTUPY

V rámci této bakalářské práce a provedeného výzkumu bylo využito k těmto účelům standardně aplikovaných metod. Nejprve byla shromážděna a prostudována příslušná literatura zabývající se daným tématem, následně byl v dubnu roku 2014 realizován vlastní výzkum, přičemž ke sběru potřebných dat byl použit tzv. test Pavučinka. Zkoumaným prostředím byla školní družina náležející k základní škole.

Cílem v rámci samotného průběhu výzkumu bylo mimo jiné to, aby se zapojené děti cítily bezpečně a pokud možno přirozeně. Jedná se o základní princip výzkumu s živými účastníky, při němž vždy hraje etické hledisko důležitou úlohu. Děti proto byly výzkumu podrobeny v dobře osvětlené místnosti, v průběhu výzkumu sedělo a v jeho okolí byl klid. Výzkum rovněž probíhal se souhlasem rodičů sledovaných dětí.

Nástrojem výzkumu byl výše jmenovaný test Pavučinka, což je běžně užívaný a přístupný test. Jeho podstatou je orientační diagnostika úrovně sluchové percepce. Úkoly zde obsažené tedy poskytují hodnotiteli potřebné informace o úrovni vývoje sluchového vnímání. Tato metoda však není metodou oficiálně používanou v rámci aktivit logopedických ambulancí a pedagogicko-psychologických poraden. Slouží zpravidla jako zdroj informací pro pedagogy, rodiče dětí nebo osoby, které se prací s dětmi zabývají. Výsledky zaznamenané v rámci jednotlivých provedených zkoušek pak ukazují míru vývoje sluchového vnímání.

4.1 Náležitosti provedení testu Pavučinka

Jelikož proces diagnostikování není nácvikem, je v rámci provádění testu třeba striktně dodržovat jeho pravidla, to znamená nenapovídat sledovaným dětem, ani záměrně nezdůrazňovat části slov. Je třeba zajistit dítěti možnost se soustředit, takže se předpokládá průběh v klidném prostředí. Pokud se ukáže, že získané výsledky neodpovídají věku dítěte, je zbytečné opakovat test bezprostředně po jeho prvním provedení znovu. Naopak by mělo být dlouhodobě rozvíjeno sluchové vnímání toho kterého dítěte a až poté by měl být test proveden podruhé.

Pokud výsledky dětí v testu prokazují některé specifické nedostatky, jako je vynechávání písmen ve slovech, nesprávné rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek, nedostatečné rozlišování slabik dy-di, ty-ti, ny-ni nebo psaní více slov bez mezer, může se jednat o obtíže spojené se specifickou poruchou psaní nazývanou dysortografie, pro niž jsou tyto chyby charakteristické.

Hodnocení je prováděno tak, že za správnou a hbitou odpověď jsou dítěti uděleny dva body, za nesprávnou odpověď 0 bodů. Jeden bod se pak přiděluje v případě, že dítě požaduje zopakování slova, dlouho přemýšlí, než odpoví, slovo znovu přeřikává nebo hádá, aby nakonec správně odpovědělo.

Do sloupečku „Provedení“ se zapisuje, jakým způsobem dítě odpovídalo. (Např.: ukazuje si na prstech hlásky, hledí upřeně před sebe nebo na strop, jako by tam viděl napsaná písmena...). Do sloupce „Chování dítěte“ se pak zapisují nápadnosti v chování sledovaného jedince, jako jsou například projevy nesoustředění, nejistota, slovní projevy dítěte apod.

Případné chyby je třeba zaznamenávat přesně, takže například u rozkladu slova bota na hlásky může dítě říkat: „b-o-ta“. Z typu chyby lze totiž v závěru vyvodit možné příčiny a hledat jejich zdůvodnění. Po třech neúspěšných pokusech by měla být zkouška přerušena.

Úkoly zadávané v rámci testu Pavučinka dětem pro předškolního věku:

- Dělení slov na slabiky
- Poznávání první hlásky ve slově
- Poznávání poslední hlásky ve slově
- Určování stejných – nestejných slov
- Rozlišování délky samohlásek

Úkoly zadávané v rámci testu Pavučinka dětem pro školního věku:

- Sluchová analýza slova na hlásky
- Sluchová syntéza hlásek ve slově
- Sluchová diferenciac
- Manipulace s hláskami ve slově

Úkoly pro školní i předškolní věk dle náročnosti:

- Poznávání počtu slov ve větě
- Sluchová paměť

5 PŘEHLED ZJIŠTĚNÝCH VÝSLEDKŮ

V rámci realizovaného výzkumu bylo provedeno devět dílčích úkolů, přičemž každý z nich byl hodnocen dle příslušných kritérií.

Pro potřeby zpracování výsledků výzkumu do grafů byly namísto jmen dětí použity pouze jejich iniciály.

Úkol č. 1 - Dělení slov na slabiky:

Pro správné pochopení požadovaného úkolu byla nejprve předvedena názorná ukázka s využitím slova „koleno“. Žáci měli povoleno pomáhat si tleskáním či podupáváním, čehož všichni využili. S plněním tohoto úkolu neměl nikdo ze zapojených dětí problémy. Sedm žáků tento úkol provedlo bezchybně, zbývající tři děti pak s jednou chybou. Největší problémy dětem činilo slovo „trpaslíček“.

V rámci prvního úkolu byla použita následující slova: *bota, rameno, kolotoč, knížka, bábovka, postýlka, lokomotiva, vánoční, koloběžka a trpaslíček*.

Zaznamenány při tom byly tyto výsledné hodnoty:

Graf č. 1 – Dělení slov na slabiky

Úkol č. 2 – Poznávání první hlásky ve slově:

Pro správné pochopení požadovaného úkolu byla nejprve předvedena názorná ukázka s využitím slova „ryba“. V rámci této ukázky bylo písmeno R zdůrazněno. U testovaných slov již následně první písmena zdůrazňována nebyla.

Ukázalo se, že tento úkol pro žáky nebyl úplně snadný. Například u slova „anténa“ tři děti první hlásku nedokázaly rozeznat.

V rámci druhého úkolu byla použita následující slova: *růže, Slávek, houba, maso, šiška, teplo, domy, umývadlo, okno a anténa*.

Zaznamenány při tom byly tyto výsledné hodnoty:

Graf č. 2 – Poznání první hlásky ve slově

Úkol č. 3 – Poznávání poslední hlásky ve slově:

Pro správné pochopení požadovaného úkolu byla nejprve předvedena názorná ukázka s využitím slova „míč“. Jelikož ne všichni žáci pochopili úkol již při první ukázce, bylo jim zadání opakovaně vysvětleno ještě na dalších dvou vzorových slovech, a to „koš“ a „noc“. První názorná ukázka stačila ke správnému pochopení úkolu šesti dětem. Čtyři žáci pak měli problém s určením poslední hlásky ve slově „plot“, a to pravděpodobně z toho důvodu, že hláska „t“ je neznělá. Jedno dítě navíc nedokázalo určit hlásku „n“ u slova „meloun“.

V rámci třetího úkolu byla použita následující slova: *hůl, sýr, míč, dům, stroj, krajíc, meloun, letadlo, raketa a plot.*

Zaznamenány při tom byly tyto výsledné hodnoty:

Graf č. 3 – Poznávání poslední hlásky ve slově

Úkol č. 4 – Určování stejných – nestejných slov:

V rámci čtvrtého úkolu se ukázalo, že určování stejných a nestejných slov může představovat problém již v rámci samotného pochopení požadavku a že může dojít k záměně zvukové a obsahové odlišnosti. Příčinou toho může být i neschopnost dětí soustředit se na zvukovou stránku řeči. Více než polovina sledovaných dětí splnila úkol bezchybně, přičemž těm ostatním činila největší problém dvojice slov „hračka – hračky“ a „kop – koš“. Aby byli schopni odpovědět správně, museli se tři žáci o poznání více soustředit a zadaná slova si několikrát opakovali.

V rámci čtvrtého úkolu byla použita následující slova: *kůže – růže, míč – rýč, čas – čaj, maso – maso, kop – koš, hračka – hračky, mouka – moucha, míchá – máchá, kolotoč – kolotoč, lavička – lasička*.

Zaznamenány při tom byly tyto výsledné hodnoty:

Graf č. 4 – Určování stejných – nestejných slov

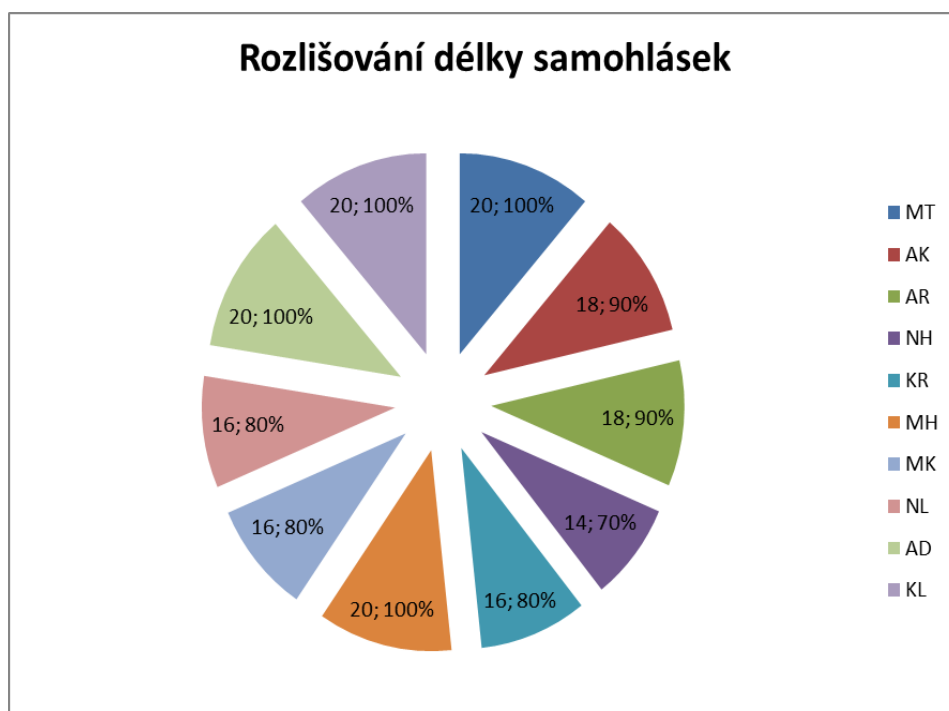
Úkol č. 5 – Rozlišování délky samohlásek:

V průběhu zadání pátého úkolu museli žáci opakovat vybraná slova, přičemž určovali délku hlásek. Poté se přistoupilo k vlastnímu testování. Ukázalo se, že daný úkol vyžaduje větší soustředění sledovaného vzorku dětí. Rozlišování délky hlásek uprostřed slov totiž činilo dětem potíže, přičemž šesti z nich se nepodařilo správnou délku samohlásky určit. Jednalo se zejména o slovo „hráč“.

V rámci pátého úkolu byla použita následující slova: *král, sen, pole, dává, hráč, klíč, rohlík, kolo, salát, stan*.

Zaznamenány při tom byly tyto výsledné hodnoty:

Graf č. 5 – Rozlišování délky samohlásek

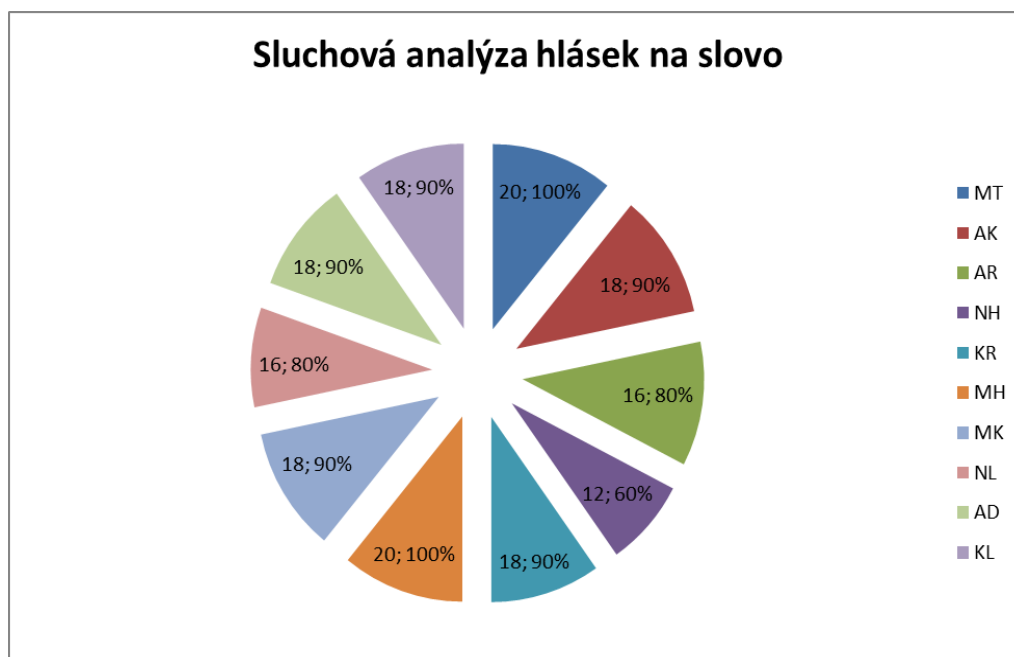
Úkol č. 6 – Sluchová analýza slova na hlásky:

Sluchová analýza slov na hlásky se ukázala jako problematicky splnitelná. S kratšími slovy měly děti menší problémy, avšak čím více hlásek slovo obsahovalo, tím byl úkol pro sledovanou skupinu dětí složitější. Ani jednomu dítěti se nepodařilo tento úkol splnit bezchybně. Největší problém přitom měly děti se slovem „střepina“. Obtížné však pro ně bylo i slovo „koblížek“ nebo „stromek“. Nejhůře zvládnutelný byl tento úkol pro dívku s poruchami učení. Té činilo skládání hlásek do slov značné obtíže.

V rámci šestého úkolu byla použita následující slova: *kos, ryba, raketa, klíček, střecha, hokejka, liška, koblížek, stromek, střepina*.

Zaznamenány při tom byly tyto výsledné hodnoty:

Graf č. 6 – Sluchová analýza slova na hlásky

Úkol č. 7 – Sluchová syntéza hlásek do slova:

Za účelem plnění sedmého úkolu bylo užito tzv. hry na robota, kdy zadávající hláskoval jednotlivá slova a žáci tyto hlásky spojovali do konkrétních slov. Tento úkol se ukázal být mnohem jednodušším než úkol předcházející. Polovina dětí se vůbec nespletla a hra je velice bavila. I v tomto bodě však nejhůře dopadla žačka s poruchami učení.

V rámci sedmého úkolu byla použita následující slova: *m-y-š*, *k-o-z-a*, *z-v-o-n*, *t-u-l-i-p-á-n*, *h-o-k-e-j-k-a*, *p-e-c-k-a*, *č-e-p-i-c-e*, *k-o-b-l-í-ž-e-k*, *s-t-r-o-m-e-k* a *z-m-r-z-l-i-n-a*.

Zaznamenány při tom byly tyto výsledné hodnoty:

Graf č. 7 – Sluchová syntéza hlásek na slovo

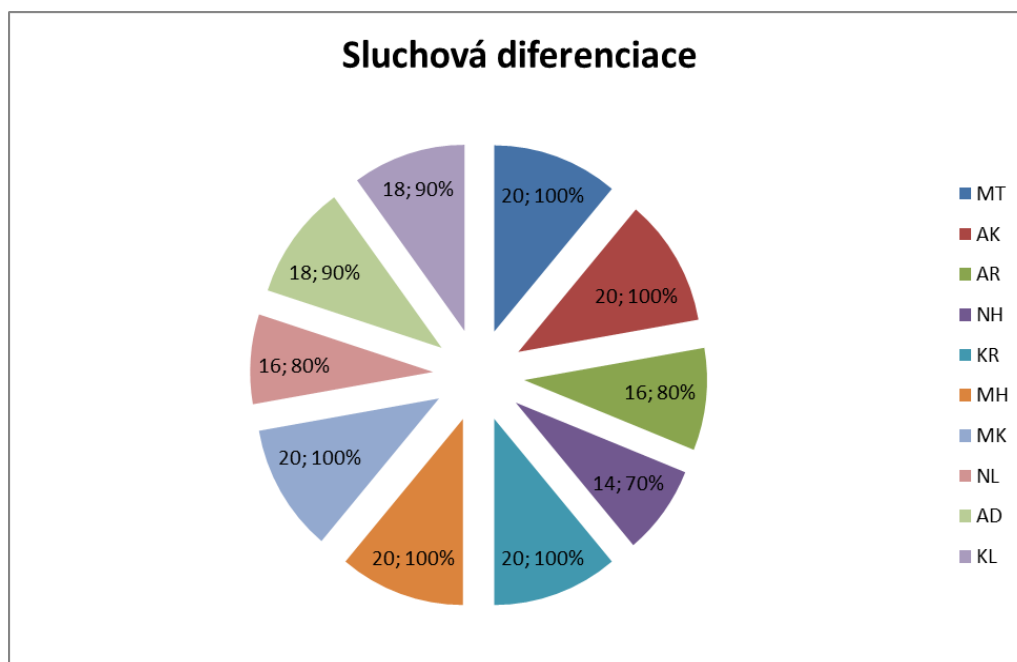
Úkol č. 8 – Sluchová diferenciacie:

V rámci osmého úkolu šlo o určenie rovných a nerovných slov. Šesť detí splnilo tento úkol bezchybné, z toho tri žiaci pochopili zadanie úkolu hneď napoprvé, keď jim bol predveden vzorový príklad „kos – nos“. Ďalší štyri deti pak potrebovaly viac času, aby pochopili, čo sa od nich chce, a dokázali zdôrazniť odlišné hlásky vo slovách. Najväčší problém robilo deťom spojenie slov „kluk – klus“, „sem – sen“ a „pes – les“.

V rámci osmého úkolu bola použitá nasledujúca slova: *pes – les, kluk – klus, sem – sen, kľiče – kľiči, pátek – párek, mele – tele, Kolín – kolík, vlak – vlek, kopec – koniec, pláče – ptáče*.

Zaznamenané pri tom boli tieto výsledné hodnoty:

Graf č. 8 – Sluchová diferenciacie

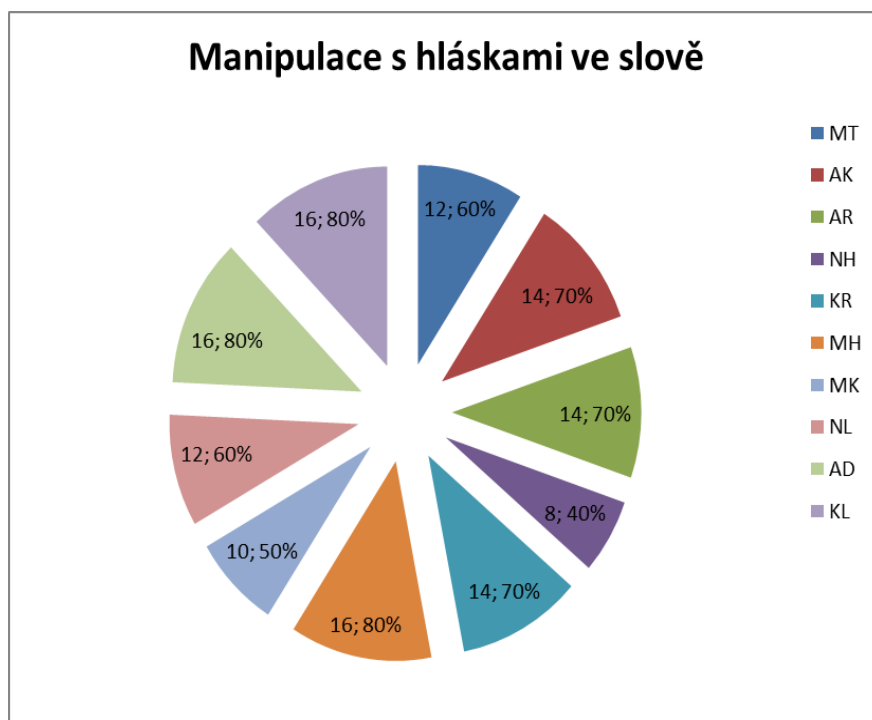
Úkol č. 9 – Manipulace s hláskami ve slově:

Devátý úkol byl pro sledovanou skupinu dětí nejtěžší. Nutné ovšem bylo rozlišit, zda žák odpovídá chybně proto, že nepochopil zadání, nebo proto, že nezvládá manipulaci s hláskami ve slově.

V rámci devátého úkolu bylo užito následujících slov: *prak* – ubrat písmeno „p“ – RAK, *vlak* – ubrat písmeno „v“ – LAK, *kopr* – ubrat písmeno „r“ – KOP, *plot* – ubrat písmeno „l“ – POT, *drát* – ubrat písmeno „r“ – DÁT, *kolej* – ubrat písmeno „k“ – OLEJ, *ples* – ubrat písmeno „p“ – LES, *klapka* – ubrat písmeno „l“ – KAPKA, *kropí* – ubrat písmeno „r“ – KOPÍ, *kroky* – ubrat písmeno „o“ – KRKY.

Zaznamenány při tom byly tyto výsledné hodnoty:

Graf č. 9 – Manipulace s hláskami ve slově

5.1 Diskuze a zhodnocení výsledků průzkumu

Z výzkumu provedeného s pomocí metody Pavučinka vyplynuly odpovědi na výše položené výzkumné otázky:

Na otázku, zda umí sledovaní žáci prvních tříd základní školy dělit slova na slabiky bez větších problémů, byla zjištěna následující odpověď: Sledovaná skupina dětí skutečně umí dělit slova na slabiky a nečiní jim to obtíže.

Na otázku, zda sledovaní žáci prvních tříd základní školy rozumí zvukové i obsahové stránce slova, byla zjištěna následující odpověď: Sedm dětí z deseti dokáže jasně rozlišit zvukovou a obsahovou stránku slova. Třem dětem pak muselo být zadání úkolu zopakováno, nicméně připadá v úvahu fakt, že to bylo ovlivněno jejich aktuálním rozpoložením, náladou apod.

Na otázku, zda je pro děti ze sledované cílové skupiny snazší sluchová analýza slova, nebo sluchová syntéza slova, byla zjištěna následující odpověď: Sluchová analýza činí dětem větší obtíže než sluchová syntéza. V rámci sluchové analýzy se pak navíc prokázalo, že čím více hlásek slovo obsahuje, tím více chyb děti dělají. Pro dítě s poruchami učení byl tento úkol náročnější než pro ostatní žáky.

Na otázku, zda děti s adekvátně vyvinutým fonematickým sluchem také lépe rozumí a mluví, byla zjištěna následující odpověď: Sledovaná skupina dětí se skutečně dokázala vyjadřovat a rozumět slovům na úrovni odpovídající jejich věku.

Na otázku, zda je důležité, aby byl fonematický sluch dětí z určené cílové skupiny systematicky a pravidelně procvičován, byla zjištěna následující odpověď: Procvičování fonematického sluchu je důležité zejména v období mladšího školního věku. Proto by bylo dobré, kdyby na každé škole působil alespoň jeden školený logopedický asistent a věnoval se této problematice v praxi. I sami pedagogové by pak mohli přispět vhodnou formou výuky, která by žákům dala možnost více se realizovat. K tomu jsou dobré například různé komunikační hry.

Na otázku, zda metoda použitá k vyšetření fonematického sluchu dětí funguje uspokojivým způsobem, byla zjištěna odpověď, která vyplývá ze všech odpovědí výše uvedených. Podařilo se prokázat, že metoda je použitelná v praxi.

A co se týče otázky, zda je současný stav v otázce úrovně rozvoje fonemického sluchu a následného fonemického uvědomování u vybraných dětí z prvních tříd základní školy uspokojivý, podařilo se díky provedenému výzkumu zjistit a potvrdit, že ano, tj. že sledovaná skupina dětí odpovídá svými schopnostmi v dané oblasti svému věku a požadované úrovni.

5.1.1 Potvrzení hypotéz

Co se týče předem stanovených hypotéz, lze konstatovat, že byly prostřednictvím získaných výsledků potvrzeny.

H1 Předpoklad, že sledovaný vzorek dětí bude schopen dělit slova na slabiky bez větších obtíží se prostřednictvím úkolu č. 1 potvrdil.

H2 Předpoklad, že sledovaný vzorek dětí bude schopen správně rozumět zvukové i obsahové stránce slova, se potvrdil ze 70 %, tzn. že sedmi dětem z deseti tento úkol skutečně nečinil potíže, zbylé tři děti potom dokázaly splnit zadaný úkol po opakovaném vysvětlení zadání.

H3 Předpoklad, že sluchová syntéza bude pro vybrané žáky prvních tříd základní školy snazší než analýza, se rovněž potvrdil. Sluchová syntéza testovaná s pomocí hry na robota žáky navíc bavila.

H4 Předpoklad, že zkoumaný vzorek dětí prokáže dobře vyvinutý fonemický sluch, tedy že do výzkumu zapojené děti rozumí i mluví v míře odpovídající jejich věku se též podařilo potvrdit.

H5 Předpoklad, že je důležité, aby byl fonemický sluch dětí pravidelně procvičován byl potvrzen skrze fakt, že do výzkumu zapojení chlapci i děvčata umí volit vhodná slova a správně rozumí vysloveným věcem, to vše přiměřeně k věku a rozumových schopnostem.

5.2 Návrhy a doporučení

Z provedeného výzkumu a dlouhodobého sledování řešené problematiky byly vyvozeny následující návrhy a doporučení. Rozhodně je vhodné a žádoucí, aby děti měly před nástupem do první třídy na základní školu dostatečně rozvinutý fonemický sluch. Proto by se i pedagogové v mateřských školách měli o tuto problematiku hlouběji zajímat a rozvíjet děti po stránce sluchových dovedností. Aby se fonemický sluch adekvátně vyvíjel, musí být pravidelně procvičován.

V rámci rozvíjení sluchového vnímání a fonemického sluchu je vždy dobré postupovat od nejjednoduššího ke složitějšímu (okolní zvuky, zvuky zvířat, zvuky dopravních prostředků). Do jednotlivých zvuků se lze zaposlouchat během her, na vycházkách apod. Využít lze všech zvuků, které člověka (dítě) přirozeně obklopují. Důležité je snažit se tyto zvuky rozlišit (jede auto, šumí les, štěká pes). Zvykne-li si na to, bude potom dítě vnímavější, bude schopno lépe analyzovat jednotlivá slova atd.

Pedagogové mohou využít odborné literatury, navštěvovat semináře na dané téma nebo si shánět informace na internetu apod. Existuje celá řada vhodných edukačních her, jichž lze v praxi využít. Vhodná je např. publikace s názvem Učíme se mluvit.

Hry vhodné pro správný rozvoj sluchu, jsou například:

- Hra na robota (popř. na ozvěnu), kdy říkáme slova rozložená do slabik a děti je opakuji celá, tzn. že na „ko – lo“ odpoví „kolo“.
- Hra Co slyšíš?, v níž se rozlišují konkrétní zvuky. Nejprve se dítěti ukáže předmět a názorně se demonstruje, jaký zvuk vydává (papír šustí, lžička cinká o sklenici). Potom se dítěti zakryjí oči a ono má za úkol samo určit původ zvuku.
- Hra na tichou poštu, což je mezi dětmi nejvíce oblíbené. První dítě vymyslí slovo a pošeptá ho svému sousedovi. Poslední v řadě pak dané slovo vysloví nahlas.

ZÁVĚR

Teoretická i empirická část této bakalářské práce se zaměřuje na téma fonemického sluchu, shrnuje základní teoretické poznatky z oblasti fonetiky, fonologie, vývoje řeči a z praktické stránky se věnuje výzkumu sledujícímu vybraných deset dětí, konkrétně pak žáků prvních tříd základní školy, kteří slouží jako vhodný vzorek dané cílové skupiny.

Ke sběru dat byla použita metoda Pavučinka, což je běžně užívaný a přístupný test. Jeho podstatou je orientační diagnostika úrovně sluchové percepce. Úkoly v něm obsažené poskytují hodnotiteli potřebné informace o úrovni vývoje sluchového vnímání. Byť metoda není oficiálně používána v rámci aktivit logopedických ambulancí a pedagogicko-psychologických poraden, může sloužit jako zdroj informací pro pedagogy, rodiče dětí nebo osoby, které se prací s dětmi zabývají.

Výzkumné otázky i z nich vycházející hypotézy se v průběhu realizace šetření podařilo zodpovědět a potvrdit. Cílem bakalářské práce bylo zjistit úroveň rozvoje fonemického sluchu u vybrané skupiny žáků 1. třídy na základní školy. Cíle bylo dosaženo prostřednictvím zjištění, že sledovaná skupina dětí odpovídá svými schopnostmi v dané oblasti svému věku a požadované úrovni.

Výše uvedené téma jsem si vybrala z toho důvodu, že prostředí, v němž byl výzkum realizován, je mi dobře známé, neboť jsem zde tři roky působila na pozici vychovatelky. V následujícím období jsem zde pak mnohokrát zastupovala kolegyně v době jejich absence, bylo-li to třeba. Sama jsem také matkou dvou dětí, proto mne problematika zdravého vývoje sluchu a dalších schopností a dovedností zajímá. Předpokládám navíc, že bych mohla zkušenosti a poznatky získané prostřednictvím realizace tohoto výzkumu i studia příslušné literatury v budoucnu nějak vhodně zúročit, ať už ve výkonu povolání, nebo v osobním a soukromém životě.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ANTUŠEKOVÁ, V. Preventívna logopedická starostlivosť. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1989, ISBN 80-08-00022-8.

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. Školní zralost: co by mělo umět dítě před vstupem do školy. Brno: Computer Press, 2010. ISBN 978-80-251-2569-4.

BYTEŠNÍKOVÁ, I. Komunikace dětí předškolního věku. Grada, Praha 2012, ISBN 978-80-247-3008-0.

KAVKA, S. Vybrané kapitoly z fonologie. Pedagogická fakulta v Ostravě, Ostrava 1980.

KUTLÁKOVÁ, D. Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči. Portál, Praha 2005, ISBN 80-7367-056-9.

KLENKOVÁ, J. Kapitoly z logopedie. Paido, Brno 1997, ISBN 80-85931-41-9.

KLENKOVÁ, J. Logopedie. Grada, Praha 2006, ISBN 80-247-1110-9.

KUTÁLKOVÁ, D. Vývoj dětské řeči krok za krokem. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1026-9.

LECHTA, V. a kol. Terapie narušenej komunikačnej schopnosti. Osveta, Bratislava 2002. ISBN 8080630925.

MATĚJČEK, Z. Dyslexie. Jinočany: H&H, 1993. ISBN 80-85467-56-9.

PIPEKOVÁ, J. Kapitoly ze speciální pedagogiky. Paido, Brno 2010, ISBN 978-80-7315-198-0.

POKORNÁ, V. Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení: Systémové myšlení a SPU. Portál, Praha 1997, ISBN 80-7178-151-7.

SLOVÁKOVÁ, M. Deficity foneticko-fonologické řeči u žáků s vývojovou dysfázií. Masarykova univerzita, Brno 2007, diplomová práce.

SOVÁK, M. Logopedie. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1978, ISBN 14-205-81.

SOVÁK, M. Logopedie předškolního věku. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984, ISBN 14-2484-86.

ŠIŠKA, Z. Fonetika a fonologie. Univerzita Palackého, Olomouc 2001.

ŠKODOVÁ, E., JEDLIČKA, I. Klinická logopedie. Portál, Praha 2003, ISBN 80-7178-546-6.

ŠTĚPÁN, J., PETRÁŠ, P. Logopedie v praxi: metodická příručka. Septima, Praha 1995, ISBN 80-85801-61-2.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Jitka Malá

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Fonematický sluch žáků 1. tříd Základní školy Vizovicích

Rok: 2015

Počet stran textu: 51

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 16

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 2

Počet internetových zdrojů: 0

Vedoucí práce: Mgr. Milan Fleischmann